

WEIDEVOGELS IN FRYSLÂN 1996-2004

relaas van het
Weidevogelmeetnet Friesland
2003 en 2004

Freek Nijland

In dit artikel wordt verslag gedaan van de resultaten van het weidevogelmeetnet in 2003 en 2004. Voor het eerst worden populatieschattingen gepresenteerd van weidevogels op de Friese graslanden. Met de weidevogels is het niet alleen maar treurzang. Sommige soorten gaan zelfs vooruit met als prijswinnaar de Krakeend.

Proefvlakken

Sinds 1998 zijn er met uitzondering van het MKZ-jaar 2001 steeds meer dan honderd proefvlakken in het meetnet opgenomen. In 2003 waren dat er zelfs 140. In 2004 waren het er maar 90 (stand per 15 december 2005). Daarbij moet wel worden bedacht dat na de sluitingsdatum, zoals elk jaar het geval is, nog nieuwe proefvlakken zijn binnengekomen. De totale oppervlakte van de binnengekomen proefvlakken in 2004 is 5.349 ha. Dat betekent een gemiddelde oppervlakte per proefvlak van ca. 59 ha. Dat is ruim boven het streefgemiddelde van 50 ha. Figuur 1 toont de aantallen in het meetnet opgenomen proefvlakken over de periode 1984-2004.

Voor het eerst zijn in 2004 ook enkele 'alarm'-proefvlakken ingebracht, waar tellingen verricht zijn van alarmerende ouderparen van vijf soorten steltlopers, gekoppeld aan een vereenvoudigd BMP. Deze proefvlakken zijn niet opgenomen in figuur 1.

Figuur 2 toont de ruimtelijke verdeling van de proefvlakken over Fryslân in 2004.

De voorkeurregio's klei, klei-op-veen en veen zijn goed vertegenwoordigd (tabel 1). Ook zijn er enkele proefvlakken op de zandgronden en in de waddenregio. Over de periode 1996-2003 is het aantal proefvlakken in reservaten en in gangbaar agrarisch gebied met en zonder vliegende hectares groot genoeg om voor de drie categorieën trends te kunnen vaststellen. In 2004 is de status van proefvlakken met beheersovereenkomsten nog onduidelijk. Veel voormalige vliegende-hectarepercelen zijn nu opgenomen als onderdeel van collectieve pakketten met mozaïekbeheer. In tabel 1 wordt daarom gesproken over 'vrijwillige beheerspakketten'. In deze proefvlakken zijn één of enkele percelen aanwezig met uitgestelde maaidatum of vluchtstroken en dergelijke, al dan niet als onderdeel van collectieve vormen van weidevogelbeheer.

Weidevogels

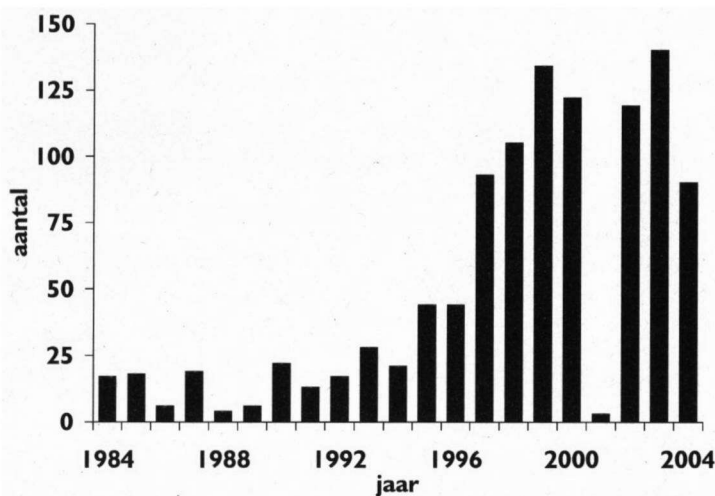
In de 90 proefvlakken zijn broedterritoria vastgesteld van 30 soorten weidevogels. Dit zijn de primaire en secundaire weidevogels (tabel 4), aangevuld met enkele andere soorten die ook in grasland broeden. Een overzicht is te vinden in tabel 2. Geen enkele soort komt voor in alle proefvlakken. Bij de Wilde eend is de presentie het hoogst. Deze komt voor in 89 van de 90 proefvlakken. Daarna volgen Kievit en Scholekster die voorkomen in respectievelijk 84 en 81 proefvlakken. De Nijlgans zet de gestage opmars in Fryslân voort. De Kemphaan is steeds meer het pijnpunt van Fryslân. Er werden nog maar zeven territoria in drie proefvlakken gemeld. In 2004 geen Kwartelkoningen in het meetnet, maar wel twee Paapjes. Het grote aantal Kokmeeuwen en Visdieven is sinds jaar en dag vooral te danken aan het proefvlak Warkumbûtenwaard waar fikse kolonies van beide soorten te vinden zijn. Dit jaar werden daar maar liefst 6.009 Kokmeeuwen geteld en 1.280 Visdieven.

Representativiteit

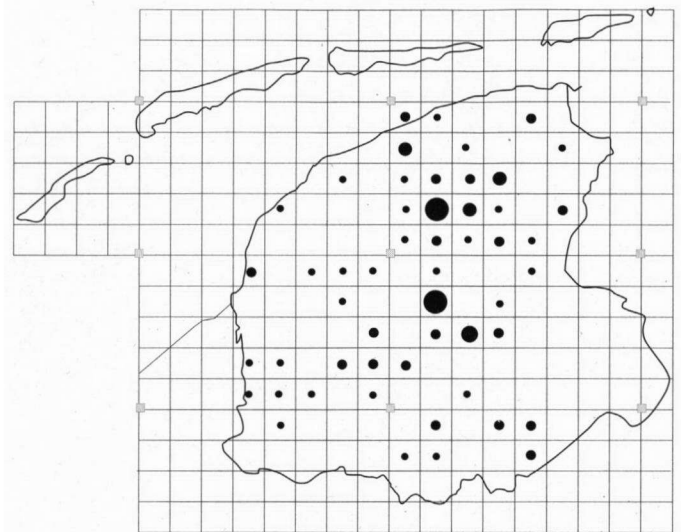
Met jaarlijks ruim honderd proefvlakken kunnen er voldoende gevoelige, betrouwbare uitspraken gedaan worden over toe- of afname van algemene soorten voor geheel Fryslân over een periode van vijf à tien jaar. Een voorwaarde is wel dat de proefvlakken de Friese graslanden in voldoende mate vertegenwoordigen en gedurende langere tijd worden geteld.

Tabel 1. Verdeling van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in 2004 naar beheer en regio (stand 15 december 2004). NB: Tot de regio Wadden is ook de buitendijkse Friese IJsselmeerkust gerekend.

	klei	klei-op-veen	veen	zand	wadden	totaal
gangbaar agrarisch beheersgebied	8	7	7	1	0	23
vrijwillige beheerspakketten	0	0	1	0	0	1
reservaat	1	2	2	0	0	5
totaal	12	22	21	2	4	61
	21	31	31	3	4	90

Figuur 1. Ontwikkeling van het aantal proefvlakken in het Weidevogelmeetnet Friesland in de periode 1984-2004 (stand 15 december 2004).

Figuur 2. Ligging van de proefvlakken in het Weidevogelmeetnet over Fryslân (stand 15 december 2004). Verklaring: • 1 proefvlak, • 2 proefvlakken, • 3 proefvlakken, • 4 proefvlakken, • 5 proefvlakken of meer per atlasblok.

De meeste kritische weidevogelsoorten in het meetnet behoren tot de Rode lijst van kwetsbare en bedreigde soorten (Vogelbescherming 2004): Zomertaling, Kluut, Kemphaan, Tureluur, Grutto, Watersnip, Visdief, Zwarte stern, Koekoek, Veldleeuwerik, Graspieper en Paapje.

want de proefvlakken bestaan weliswaar grotendeels uit grasland (in enkele gevallen bouwland), maar er zijn ook andere biotopen zoals bosjes, oeverzones, stukjes moeras en erfbeplanting. Dat betekent dat er ook andere soorten dan weidevogels worden vastgesteld.

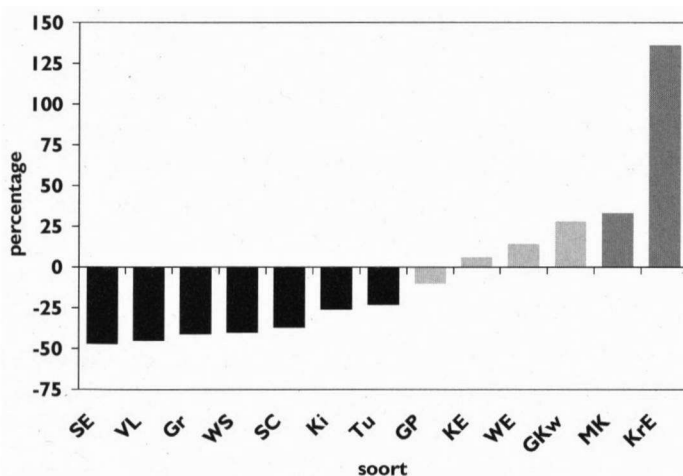
langs meren en vaarten of in moeras. De boszangvogels in bosjes en overhoekjes, moerasbos, houtsingels en erfbeplanting bij boerderijen.

Overige soorten

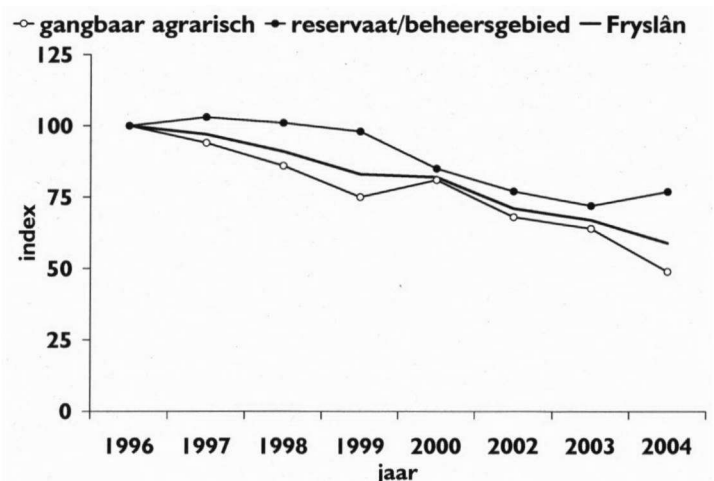
De meeste tellers gebruiken de BMP/A-methode, waarbij alle soorten in een proefvlak worden gekarteerd en niet uitsluitend weidevogels. Dat komt goed uit,

De top-vijf bestaat geheel uit zangvogels: 1. Rietzanger (530), 2. Rietgors (459), 3. Kleine karekiet (379), 4. Fitit (179) en 5. Winterkoning (122). De rietzangvogels waren vooral te vinden in de oeverzones

Ook bij de overige soorten zijn diverse Rode-lijstsoorten te vinden. Ze worden voornamelijk aangetroffen in reservaten. Het gaat om Roerdomp, Purperreiger, Porseleinhoen, Bontbekplevier, Kerkuil, Ransuil, Boerenwaluw, Huiswaluw, Snor, Grote karekiet, Spotvogel, Grauwe vliegenvanger, Matkop, Wielewaal, Huis- mus, Ringmus en Kneus.

Figuur 3. Lineaire trend van weidevogels op de Friese graslanden in de periode 1996-2004. Van links naar rechts: Slobeend (-47%), Veldleeuwerik (-45%), Grutto (-41%), Watersnip (40%), Scholekster (-37%), Kievit (-26%), Tureluur (-23%), Graspieper (-10%), Kuifeend (+6%), Wilde eend (+14%), Gele kwikstaart (+14%), Meerkoeft (+33%) en Krakeend (+136%).

Figuur 4. Trend van de Grutto in Fryslân in de periode 1996-2004. De categorie reservaat/beheersgebied bestaat voor een groot deel uit reservaatproefvlakken. De categorie gangbaar agrarisch bestaat uit proefvlakken met en zonder beheersovereenkomsten. Van 2001 is geen index berekend; In dat jaar is niet geïnventariseerd vanwege de MKZ.

Tabel 2. Aantallen broedparen (territoria) in 2004 van weidevogels, gerangschikt in dalende volgorde, in proefvlakken van het Weidevogelmeetnet Friesland (90 proefvlakken, 5.349 ha. stand 15 december 2004). Ook de aantallen proefvlakken waarin de broedparen voorkomen worden gegeven (primaire weidevogels in cursief, * = kolonievogel).

soort	aantal	aantal proefvlakken	soort	aantal	aantal proefvlakken
Kievit	1712	84	Wulp	61	25
Grutto	1482	78	Waterhoen	55	32
Wilde eend	1142	89	Knobbelzwaan	45	29
Scholekster	749	81	Kwartel	37	13
Tureluur	680	74	Zomertaling	32	24
Meerkoet	566	81	Koekoek	20	18
Graspieper	468	77	Wintertaling	13	6
Veldleeuwerik	408	44	Kemphaan	7	3
Kuifeend	251	66	Paapje	2	1
Krakeend	216	58	Roodborstapuit	1	1
Slobeend	194	53			
Gele kwikstaart	184	32	Kokmeeuw*	7.226	8
Watersnip	119	28	Visdief*	1.417	12
Witte kwikstaart	89	45	Kluut*	329	13
Bergeend	74	36	Zwarte stern*	34	1
Nijlgans	70	31			

Trends

Een goed middel om aantalsontwikkelingen in een meetnet zichtbaar te maken is het gebruik van indexen. In dit artikel worden de aantallen in de verschillende jaren steeds vergeleken met het startjaar 1996. De indexen zijn berekend met het CBS-programma TRIM 3 (Pannekoek & Van Strien 2001). Met dit programma worden ook de landelijke SOVON-broedvogelindexen berekend.

De indexen (tabel 3) zijn uitsluitend berekend voor soorten waarvan in de periode 1996-2004 gemiddeld per jaar minstens

100 territoria zijn geteld. De index van het startjaar 1996 is gesteld op 100.

Het algemene beeld is dat de trends van de afgelopen jaren zich voortzetten. Dit betekent dat soorten die het al slecht deden, het overwegend slecht blijven doen en dat soorten die het goed deden het nog steeds goed doen.

Maaiveldsoorten en randsoorten In figuur 3 wordt de voor- of achteruitgang getoond van verschillende weidevogels in de periode 1996-2004. Alle soorten met

een significante achteruitgang maken in de nestfase en/of bij de opgroefase van de kuikens gebruik van het maaiveld. Alle soorten die stabiel zijn of vooruitgaan maken gebruik van slootranden, greppels, ruigtes en sloten, waar de maaimachine niet komt. Dat is een belangrijke aanwijzing voor het zoeken naar oorzaken.

Steltlopers De steltlopers geven steeds meer terrein prijs. Bij de Kievit is er een lichtpuntje. Na een stevige achteruitgang in de tweede helft van de jaren negentig, is de soort tussen 2000 en 2004 tamelijk stabiel. De Tureluur is in diezelfde periode juist fors achteruitgegaan, terwijl de soort zich tot 2000 nog uitstekend handhaafde. Over de gehele meetperiode gerekend kent de Tureluur van steltlopers toch de kleinste achteruitgang.

De Watersnip is op het boerenland nu nagenoeg verdwenen en gaat in reservaten verder achteruit. De Kemphaan is al bijna weg uit Fryslân. De achteruitgang van Kievit en Grutto (figuur 4) is in reservaten en beheersgebieden kleiner dan op het (overige) boerenland. Onderzoek door het weidevogelmeetnet (Oosterveld & Bos 2004) heeft bij de Grutto laten zien dat in reservaten en beheersgebieden meer jongen uitvliegen per broedpaar dan op (overig) boerenland.

De Scholekster gaat op boerenland en

Tabel 3. Indexen van algemene tot schaarse weidevogelsoorten in Friese graslanden in de periode 1996-2004. Soorten in volgorde van talrijkheid. In de rechterkolom staan de totale aantallen territoria waarmee de indexen zijn berekend, opgeteld over alle teljaren. Van 2001 kunnen geen indexen worden berekend; in dat jaar is niet geïnventariseerd vanwege de MKZ.

Soort	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2003	2004	aantal vogels
Grutto	100	97	91	83	82	71	67	59	15.177
Kievit	100	95	88	89	79	68	77	78	14.884
Wilde eend	100	86	90	128	111	116	104	109	8.905
Scholekster	100	82	70	70	65	61	59	57	8.896
Tureluur	100	104	102	103	100	93	89	78	6.185
Veldleeuwerik	100	109	103	92	100	81	69	55	4.359
Graspieper	100	108	111	135	122	104	97	107	4.289
Meerkoet	100	75	103	112	114	123	129	109	4.286
Kuifeend	100	106	161	142	119	108	141	126	2.181
Slobeend	100	100	117	126	108	82	67	61	2.051
Krakeend	100	118	132	205	214	204	221	288	1.202
Watersnip	100	85	88	79	72	59	67	60	1.100
Gele kwikstaart	100	91	113	111	113	111	100	202	1.003

De Graspieper handhaaft zich tamelijk goed.

foto: Anton Huitema

Tabel 4. Geschatte populaties van weidevogels in 2002/2003 (met uitzondering van kolonievogels) op de Friese graslanden van het vasteland, gerangschikt in dalende aantallen per categorie (op basis van gegevens van het Weidevogelmeetnet Friesland). Tussen haakjes zijn de populaties vermeld van Kievit, Scholekster, Grutto, Tureluur en Gele kwikstaart met daarin verwerkt een bijschatting voor bouwland en de Friese eilandpolders op basis van gegevens van het WMF en vogelwachten op de Friese eilanden. De populaties van de Kwartel en Kwartelkoning kunnen van jaar op jaar sterk uiteenlopen.

soort	populatie	soort	populatie
primaire weidevogels			
Kievit	25.000 (30.000)	Kwartel *	40
Scholekster	19.000 (24.000)	Kwartelkoning *	8
Wilde eend	18.000	Patrijs	0
Grutto	16.000 (17.000)	Paapje **	0
Tureluur	8.000 (9.000)	Roodborsttapuit **	0
Graspieper	7.000	Grauwe gors	0
Veldleeuwerik	4.900		
Kuifeend	3.600		
Slobeend	1.300	tertiaire weidevogels	
Gele kwikstaart	390 (2.400)	Witte kwikstaart	2.300
Wulp	310	Waterhoen	1.000
Watersnip	300	Knobbelswaan	800
Zomertaling	290	Nijlgans	480
Kemphaan	21	Koekoek	90
secundaire weidevogels			
Meerkoet	8.000	* in invasiejaren: Kwartel honderden, Kwartelkoning hooguit enkele tientallen, ** in andere jaren soms wel enkele territoria vastgesteld	
Krakeend	1.100		
Bergeend	1.000		
Wintertaling	110		

meer nog in reservaten en beheersgebieden fors achteruit. De oorzaken hiervoor zullen deels buiten het broedgebied gezocht moeten worden. Waarschijnlijk is de voedselsituatie in de Waddenzee (schelpdieren) voor Scholeksters mede oorzaak.

Watervogels De watervogels op de Friese graslanden doen het goed de laatste jaren. Wilde eend en Kuifeend gaan licht vooruit, terwijl de Meerkoet en Krakeend een significante vooruitgang laten zien. Uitzondering vormt de Slobeend waarvan sinds 1996 bijna de helft van de populatie is verdwenen. Tot 2000 bleven de aantallen tamelijk constant. Daarna ging het bergafwaarts. De achteruitgang heeft vooral plaatsgevonden op boerenland. De Slobeend broedt meer midden op het perceel, terwijl de andere soorten vooral langs de slootkanten broeden, die minder intensief agrarisch benut worden. Dit kan een verklaring vormen voor de geconstateerde verschillen. Maar ook ontwikkelingen buiten de broedgebieden zouden van invloed kunnen zijn.

Zangvogels De Graspieper handhaaft zich tamelijk goed sinds 1996. De soort maakt vooral gebruik van slootkanten en perceelranden. De Veldleeuwerik die de afgelopen tientallen jaren fors achteruitgegaan is, handhaafde zich in de periode 1996-2000 goed: op het boerenland in lage dichtheden en in reservaten in hoge dichtheden. Maar vanaf 2002 kwam de klad er goed in. Met een totale achteruitgang sinds 1996 van 45% behoort de Veldleeuwerik samen met de Slobeend, Grutto en Scholekster tot de grote verliezers.

Populatieschattingen

In het kader van een opdracht voor de evaluatie van het Friese weidevogelbeleid (Oosterveld & Bos 2005) is op basis van WMF-gegevens van 1998/1999 en 2002/2003 de populatiegrootte berekend van de soorten weidevogels op de graslanden van het Friese vasteland. De resultaten van 2002/2003 worden gepresenteerd in tabel 4. Voor enkele soorten is een bijschatting gemaakt voor de eilandpolders en voor bouwland. Het is voor het eerst dat in Fryslân populatieschat-

tingen gemaakt zijn van weidevogels op basis van landelijk vergelijkbare BMP-gegevens.

In tabel 5 worden de populatieschattin-

gen voor de vier algemene steltloper-soorten in historisch perspectief getoond.

Bij vergelijking van de aantallen moet worden bedacht dat de populatiegroottes

zijn berekend op basis van verschillende inventarisatie- en extrapolatiemethoden. Desondanks geven de cijfers een tamelijk goed beeld.

Tellers

Wij bedanken alle vrijwilligers, die in 2004 één of meer proefvlakken voor het Weidevogelmeetnet Friesland hebben geïnventariseerd. Hopelijk hebben we niemand vergeten.

Han Aalfs, Albert Althuis, Sjoerd Bakker, Anne Jan van den Berg, Jelmer van de Bij, Klaas van der Bij, Sieds Boersma, Jan de Boer, Jelle de Boer, Johan Dammers, Frens van Dijk, Heine van Dijk, Lieuwe Dijkse, Jauko Dijkstra, Bert Dijkstra, Dirk Elsinga, G. Elsinga, Wineke Evenhuis, Jaap Feddema, T. Feddema, Rinnert Foekema, Ale Glas, Piter de Graaf, Klaas Haitma, Jelle Hibma, Gerrit Hof, Tsjepke van der Honing, Goasse Hylkema, Hylke Hylkema, Klaas Jager, Gerrit Jellema, Gosse Jilderda, Theo de Jong, A. Jonker, D. Jonker, Germ Jonker, Yme Jousstra, H. Keidel, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Hessel Klijn, B. Kooistra, Henk Koopmans, Jan Koster, Jan Kramer, Tjerk Kunst, Kees Lanting, Ruurd Jelle van der Leij, Arend Leystra, Henk Ligthart, Lies Lockhorst van Overeem, Joop Ludema, Jan Medenblik, Oene van der Meer, Wies van der Meer, Wiepke van der Mei, Jouke van der Meulen, Freek Nijland, Egbert Oosterhof, Henk Osinga, Arno Paulus, Joeke Paulusma, S. van der Ploeg, Anne van Scheltinga, Piet Schutten, Jappie Seinstra, S. Siebenga, Anne Terpstra, Evert Terpstra, Klaas Tiemersma, Jan Tuinhof, Jan Eric Valkema, Sip Veenstra, Siep van der Veen, Anne Velstra, Anne Venema, Auke Visser, J. Vlieger, Douwe de Vries, Freddie de Vries, Jan de Vries, Martin de Vries, Tjalling Walda, Sake van der Werff, Sjouke van der Werff, Dirk Wiersma, Harald Wiersma, Janke Wijbenga, L. Wijbenga, Jochem Wind, Tjibbe Zandstra, Jan Fokke Zijlstra, Klaas Zoetendal, Ale van der Zwaag en Jan van der Zwaag.

Tabel 5. Overzicht populatieschattingen van enkele weidevogelsoorten Fryslân.

jaren bron publicatie materiaal	begin '70 v/d Ploeg e.a. 1976 bfvw	midden '70 Timmerman 1980 bfvw/res	jaren '80 v. Dijk e.a. 1989 bfvw/sovon	1991 Nijland e.a. 1996 bfvw++	1998-99 Nijland 2004 wmf	1999 Nijland 2002 bfvw++	2002-03 Nijland 2004 wmf
Scholekster	22.000	22.000	25.000	41.000	31.000	27.000	24.000
Kievit	43.000	45.000	53.000	46.000	40.000	43.000	30.000
Grutto	50.000	55.000	34.000	30.000	26.000	20.500	17.000
Tureluur	10.500	9.500	10.000	12.000	12.000	10.700	9.000

bfvw = op basis van BFVW-gegevens

bfvw/res = op basis van BFVW-gegevens, reservats- en overige gegevens

bfvw/sovon = op basis van BFVW- en SOVON-gegevens

bfvw++ = op basis van BFVW- en reservats/BMP-gegevens met verrekening effecten inventarisatiemethode

Literatuur

DIJK, A.J. VAN 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (broedvogels inventariseren in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

DIJK, A.J. VAN, G. VAN DIJK, T. PIERSMA & SOVON 1989. Weidevogelpopulaties in Nederland. De jongste aantalsschattingen in internationaal perspectief. Het Vogeljaar 37 (2): 60-68.

NIJLAND, F. 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2003, 2004, 2005 Weidevogelmeetnet Friesland, verslagen 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004. WMF, Leeuwarden, publicaties Bureau N.

NIJLAND, F., A. TIMMERMAN AZN. & U. HOSPER 1996. Weidevogelpopulaties op de Friese cultuurgronden in 1991 en de betekenis van graslandreservaten. Limosa 69 (2): 57-66.

OOSTERVELD, E.B. & D. BOS m.m.v. F. NIJLAND 2004. Evaluatie Weidevogelbeleid Provincie Fryslân 1997-2002. A&W-rapport 442, Altenburg & Wymenga, Veenwouden.

PANNEKOEK, J. & A. VAN STRIEN 2001. TRIM 3 Manual, Trends & indices for monitoring data. CBS Statistics Netherlands, Voorburg.

PLOEG, D.T.E. VAN DER, W. DE JONG, M.J. SWART, J.A. DE VRIES, J.H.P. WESTHOFF, A.G. WITTEVEEN & B. VAN DER VEEN 1976. Vogels in Friesland, deel I & 2. De Tille, Leeuwarden.

TIMMERMAN, A. AZN. 1980. Weidevogels in het weidse Friesland. Noorderbreedte 4 (2): 43-48.

VOGELBESCHERMING NEDERLAND 2004. Rode lijst 2004, internet-publicatie. <http://www.vogelbescherming.nl>.

Freek Nijland, Weidevogelmeetnet Friesland,

Posthoornsteeg 1^c, 8911 AS Leeuwarden, tel.: 058-2125690, e-mail: wmf@planet.nl